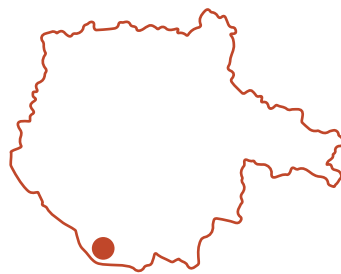

Schwarzenberská obnova zříceniny hradu Vítkův Kámen

Schwarzenberg Restoration of the Ruins of Vítkův Kámen Castle

Jiří Havlice

Abstrakt: Současná podoba zříceniny Vítkův Kámen je výsledkem několika rozsáhlých oprav, které vždy následovaly po dlouhém období, kdy tento známý šumavský hrad stál stranou pozornosti bez jakékoli údržby. Oproti jiným středověkým hradům zde hrála významnou roli jeho dominantní poloha, která umožňovala kruhový rozhled s možností spatřit vzdálené Alpy. Po odchodu eggenberských úředníků na počátku 18. století a následném ničivém požáru se opuštěný hrad postupně měnil ve zříceninu. Nové využití mu přineslo až nařízení o jeho obnově vydané knížetem Schwarzenbergem v roce 1869. Kromě nutných oprav byla do hradní věže vložena dřevěná rozhledna, která si záhy získala značnou oblibu, a Vítkův Kámen se stal jednou z nejnavštěvovanějších památek na Šumavě. Vzhledem k nepříznivým klimatickým poměrům bylo nutné renovační práce opakovat také v první polovině 20. století. Po roce 1948 se Vítkův Kámen ocitl v nepřístupném pohraničním pásmu a stará schwarzenberská rozhledna byla využívána jako pozorovací hláska protivzdušné obrany. Několik desítek let neudržovaný hrad s řadou statických poruch byl obnoven a zpřístupněn až na počátku 21. století.

Klíčová slova: památková péče; hradní zříceniny; hrad Vítkův Kámen; Schwarzenbergové; vyhlídková místa; Šumava

Recenzovaný odborný článek vznikl v rámci činnosti Národního památkového ústavu jako výzkumné organizace Ministerstva kultury a byl financován z rozpočtu Národního památkového ústavu.

Abstract: The current appearance of the ruins of Vítkův Kámen is the result of several extensive repairs, which always followed a long period of this famous castle of the Šumava region standing aside without any maintenance. Compared to other medieval castles, its dominant position played a significant role here, allowing a circular view with the possibility of seeing the distant Alps. After the departure of the Eggenberg officials at the beginning of the 18th century and the subsequent devastating fire, the abandoned castle gradually turned into a ruin. It was not until Prince Schwarzenberg decreed its restoration in 1869 that it was put to new use. In addition to the necessary repairs, a wooden lookout tower was added to the castle tower, which soon gained considerable popularity, and Vítkův Kámen became one of the most visited sights in Šumava. Due to unfavourable climatic conditions, renovation work had to be repeated in the first half of the 20th century. After 1948, Vítkův Kámen found itself in an inaccessible border zone and the old Schwarzenberg lookout tower was used as an air defence observation post. The castle, which was unmaintained for several decades and had a number of structural defects, was restored and made accessible only at the beginning of the 21st century.

Keywords: heritage protection; castle ruins; Vítkův Kámen Castle; the Schwarzenbergs; sight-seeing places; Šumava

The article was written within the activities of the National Heritage Institute as a research organization of the Ministry of Culture and was financed from the budget of the National Heritage Institute.

Péče o zříceniny středověkých hradů má v jižních Čechách dlouhou tradici začínající již v první polovině 19. století. Romantický zájem o malebné ruiny, které svou do daleka viditelnou siluetou tvořily dominantu širokého okolí, tehdy postupně přecházel v odborné snahy získat podrobnější informace o jejich historii. Vedle shromažďování movitých nálezů probíhaly také první amatérské pokusy o odkrytí zasypaných úseků zdiva, čímž mělo být mimo jiné umocněno estetické působení na návštěvníky hradů. Nepoměrně méně usílí však bývalo věnováno konzervaci nově odkrytých objektů, což nezřídka vedlo k jejich postupnému chátrání či zániku. Z hlediska památkové péče správný postup, tedy statické zajištění a konzervace stavebních konstrukcí krátce po jejich odkrytí, byl díky osvěcenému přístupu řídicího učitele Josefa Švehly

v jihočeském regionu poprvé ve větším měřítku uplatněn při obnově Kozího Hrádku na Tábořsku.¹

Důležitým milníkem v péči o hradní zříceniny se krátce po vzniku samostatného Československa stala pozemková reforma. Vlastníkům tehdejších velkostatků značně omezila zdroje financí, které by bylo možné použít na údržbu těchto objektů. Roli vlastníků tak do značné míry začaly suplovat různé kulturní a turistické spolky. V celozemském měřítku to byl zejména Klub československých turistů, který postupně do svého vlastnictví či dlouhodobého pronájmu získal několik desítek zřícenin a na řadě z nich již od dvacátých let 20. století zahájil rozsáhlé zabezpečovací práce.² V jihočeském regionu jako první proběhla obnova hradu Choustníka. Hlavní objem prací proběhl v letech 1922 až 1926 pod vedením soběslavského profesora Adama Hemra a po jejich ukončení byla správa hradu svěřena nově ustanovenému *Sboru pro záchranu hradu Choustníka*.³ Krátce poté, co v roce 1933 získal Klub československých turistů do pronájmu Helfenburk u Bavorova, započala plánovaná obnova této rozsáhlé zříceniny, jejíž dlouhodobě neudržované konstrukce hrozily sesutím. V průběhu více než dvě desítky let trvajících stavebních prací se podařilo staticky zabezpečit nejohroženější části hradu, ale také provést z památkového hlediska nepříliš šťastnou úpravu jedné z hradních věží na rozhlednu.⁴ Poměrně kusé zprávy se dochovaly o úpravách zříceniny hradu Šelmberku u Mladé Vožice. Na vyklízečí a výkopové práce, které zde v letech 1940 až 1943 probíhaly pod dohledem tábořského učitele Františka Lískovce, však nenavázalo potřebné zajištění odkrytých stavebních konstrukcí, což se později negativně podepsalo na jejich stavebně technickém stavu.⁵

Poměrně specifický vztah ke zříceninám středověkých hradů můžeme sledovat u krumlovské větve jihočeských Schwarzenbergů. Také tento rod byl postižen pozemkovou reformou, při níž společně s netolickým velkostatkem přišel o vlastnictví hradu Helfenburka. Dalším rožmberským hradem zbudovaným ve 14. století byl Divčů Kámen, jež si knížecí správa podržela až do roku 1937, kdy byl pronajat československému odboru Klubu československých turistů. Do roku 1940 tato organizace investovala z vlastních prostředků do údržby a konzervace zříceniny více než třicet tisíc korun.⁶ Naproti tomu některé další středověké hrady si Schwarzenbergové ponechali ve své správě a v rámci možností též investovali do jejich údržby. Pouze na papíře však zůstal záměr stavební obnovy obtížně dostupného šumavského hrádku Kunžvart u Strážného z roku 1929.⁷

- 1 Rozsáhlejší odkryvy v areálu zříceniny probíhaly v letech 1899 až 1907, konzervační práce prováděné stavební firmou R. Klímy z Tábora následovaly v letech 1911 až 1914, srov. FLEGL, Michal, Podíl Josefa Švehly na záchraně Kozího hrádku, *Památková péče*, 1975, roč. 14, č. 3, s. 186–189. Erudovaný přístup k obnově hradu a vysoká kvalita zajišťovacích prací byly pozitivně hodnoceny v tehdejší odborném tisku, bližší WIRTH, Zdeněk – KLÍMA, R., Zásady ochrany památek a veřejné esthetiky. IV. Správná konzervace zřícenin, *Za starou Prahu. Věstník Klubu Za starou Prahu*, 1912, roč. 3, č. 6, s. 44; č. 7, s. 52–53.
- 2 K akcím Klubu českých turistů na hradních zříceninách v předválečném období podrobněji FLEGL, Michal, Hradní zříceniny v péči Klubu českých turistů. Poznámky k stavebním a zabezpečovacím pracím před rokem 1945, in: *Zříceniny historických staveb a jejich ochrana*, SOMMER, Jan – SAMKOVÁ, Hana (edd.), Praha 1998 (= příloha časopisu *Zprávy památkové péče*, roč. 58), s. 78–85.
- 3 SOUKUP, Michal B., „Stavební“ práce na hradě Choustníku ve dvacátém století, *Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech*, 2000, roč. 37, s. 111–112.
- 4 FLEGL, Michal, Hrad Helfenburk a jeho záchrana před půl stoletím, *Jihočeský sborník historický*, 1983, roč. 52, s. 116–124.
- 5 O postupu prací na Šelmberku nás podrobněji informují hlavně deníkové zápisy Františka Lískovce, k nim bližší HLOŽEK, Josef – MENŠÍK, Petr, Výkopávky na hradě Šelmberku v letech 1940–1943. Rukopisné poznámky Františka Lískovce, *Castellologica bohémica*, 2016, roč. 13, s. 377–390.
- 6 Druhá světová válka naštěstí přerušila plány na značně necitlivou vestavbu turistické útulny do částečně zřícené hospodářské budovy na nádvoří dolního hradu. Projekt na výstavbu nové útulny v historizujícím stylu počítal nejen s dozděním obvodového zdiva a zastřešením budovy, ale také se zvětšením původních okenních otvorů, srov. Národní archiv, fond Klub československých turistů, kart. č. 127, složka Divčů Kámen (1937–1940), *Plán na postavení hradního útulku na hradě „Divčů Kámen“*.
- 7 SOA v Třeboni, odd. Český Krumlov, fond Vs Vimperk, nové oddělení map a plánů 1792–1943, inv. č. 764, *Plan über die notwendigen Sicherungsarbeiten für die Ruine Kunzeswarte am Schlüsselberg bei Kuschwarda*.

Obytná hradní věž již tehdy vyžadovala zajištění rozpadající se koruny zdiva, doplnění vnějších líců a dozdění okenních otvorů.⁸

Vítkův Kámen na cestě k romantické zřícenině

Již od 19. století věnovali krumlovští Schwarzenbergové zvláštní pozornost zřícenině hradu Vítkův Kámen nad osadou Svatý Tomáš na Šumavě. Toto nevelké sídlo, řadící se k nejvýše položeným českým hradům, bylo založeno ve 13. století na jednom z vrcholů Plešské hornatiny k ochraně obchodní stezky vedoucí do Rakouska.⁹ Vítkův Kámen se nikdy ve své historii nestal významnějším rezidenčním hradem, čemuž odpovídala také jeho poměrně skromná podoba tvořená ústřední obytnou věží a vnějším prstencem hradeb. Stavební vývoj byl ukončen v závěru 16. století, kdy byla fortifikace doplněna dvojicí dělových bašt vestavěných do staršího bastionového opevnění. Poslední významnější etapou v historii hradu bylo období třicetileté války, kdy se Vítkův Kámen stal součástí systému opevnění na česko-rakouské hranici a byl osazený početnou, nejprve císařskou a posléze eggenberskou posádkou.¹⁰

Pro třicetileté válce eggenberská vrchnost již jen stěží hledala pro starý hrad nejen vhodné využití, ale také finance na jeho opravy. Už v 16. století ztratil Vítkův Kámen svou správní funkci a bývalé samostatné panství bylo přičleněno ke krumlovskému dominiu. Novým správním centrem se stala, patrně díky své výhodnější poloze přímo na obchodní cestě, vesnice Rychněvek (Deutsch Reichenau), která byla v této době povýšena na rychtu. Poslední eggenberští úředníci byli z hradu údajně vystěhováni kolem roku 1700 a Vítkův Kámen poté začal zvolna chátrat.¹¹ O stavu hradu na počátku 18. století nám bližší informace přináší soupis stavebního materiálu potřebného na opravu obytné věže. V něm jsou některé střechy hradu označeny jako zcela shnilé, jiné se již propadly, takže se uvažovalo o náhradě šindelové krytiny. Zamýšlené opravy se týkaly pouze věže, zbývající vyjmenované objekty jako stáje, solná komora a altány (= bastiony) byly zatím ponechány stranou.¹² Nákladné práce nespíše vůbec neproběhly, neboť již roku 1725 krumlovský hejtman považoval Vítkův Kámen za velice zpuštělý. Doporučil proto opravu poškozených zdí, nahrazení nevyhovujících částí krovů a výměnu šindelů na střechách. Přestože byly tyto práce odsouhlaseny schwarzenberskou stavební správou, pravděpodobně opět zůstaly pouze na papíře a hrad byl ponechán svému osudu.¹³ Posledními obyvateli chátrajícího hradu zůstávali členové rodiny knížecího nadlesního, kteří zde čekali, až jim bude vystavěn vlastní dům. Poslední ranou pro hradní objekty byl požár založený údajně synem nadlesního, při němž shořela velká část dřevěných konstrukcí.¹⁴ Závěr 18. století neznamenal úpadek pouze pro Vítkův Kámen, nýbrž pro celou osadu Svatý Tomáš. Dříve hojně navštěvované poutě ke zdejšímu kostelu byly v rámci josefinských

8 Nutno poznamenat, že přestože od plánované obnovy hradu uplynulo již téměř celé století, požadované opravy nebyly provedeny dodnes a hradní zřícenina setrvává v krajně neuspokojivém stavebně technickém stavu.

9 Patrně na základě starší tradice dovozující, že jméno Vítek obsažené v názvu hradu patřilo knížeti Ursinovi, mytickému zakladateli rodu Vítkovců, přiřadil rožmberský historiograf Václav Březan Vítkův Kámen k nejstarším sídlům rodu Vítkovců, srov. KUBÍKOVÁ, Anna, *Rožmberské kroniky. Krátký a summovní výtah od Václava Březana*, České Budějovice 2005, s. 20. Představa mimořádné starobylosti hradu přetrvávala u některých autorů až do 20. století.

10 K dějinám a stavebnímu vývoji Vítkova Kamene souhrnně HAVLICE, Jiří, *Vítkův Kámen u Svatého Tomáše na Šumavě. Historie, stavební vývoj a výsledky posledních průzkumů hradu, Šumava v proměnách času. Revue Jungbauerova šumavského vlastivědného spolku*, 2016, roč. 2, s. 203–226.

11 DURDÍK, Tomáš – ŮLOVEC, Jiří, *Vítkův Hrádek hrad, k. ú. Pasečná, okr. Český Krumlov. Stavebně-historický průzkum*, Praha 2000, s. 27.

12 SOA v Třeboni, odd. Český Krumlov, fond Vs Český Krumlov, sign. 17B beta 10. Dodatečným přípisem je tento soupis datován do roku 1719.

13 BERGER, Adolf, Wittingshausen, *Mittheilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen*, 1875, Jhrg. 13, s. 62–63; DURDÍK, Tomáš – ŮLOVEC, Jiří, *Vítkův Hrádek hrad, k. ú. Pasečná, okr. Český Krumlov. Stavebněhistorický průzkum*, Praha 2000, s. 28.

14 MARKUS, Jordan Kajetan, *Markt Friedberg, dessen Umgebung und seine berühmten Männer*, Linz 1870, s. 31. Ještě po polovině 19. století ale bylo možné vystoupat do hradní věže po zbytcích původních povelů, jak na to při popisu návštěvy Vítkova Kamene vzpomíná Otakar Mokry, srov. ŠUBERT, František Adolf – BOROVSÝ, František, *Čechy. Díl II. Vltava*, Praha 1884, s. 26.

Obr. 1. Vítkův Kámen, kvaš Ferdinanda Runka, 1803, foto: Hugo Moc, 2013, zdroj: Národní památkový ústav, SHZ Český Krumlov, inv. č. CK 4007

reforem roku 1786 zakázány, a místní obyvatelé tak přišli o velkou část příjmů.¹⁵ Svatý Tomáš byl nadále obýván převážně dřevaři ve schwarzenberských službách, jimž byly k využívání přiděleny pozemky bývalého vrchnostenského dvora. Z knížecích úřadů zůstala v osadě pouze lesní správa, která jako své sídlo využívala starou panskou myslivnu, opravenou a výrazně rozšířenou v roce 1766. Jaroslav Schaller, autor známé topografie Českého království, Vítkův Kámen označil v samotném závěru 18. století za zříceninu, na jejíž původní název se zapomíná a je nazývána stejně jako níže položená osada.¹⁶

Z počátku 19. století pocházejí první dobová vyobrazení zříceniny Vítkova Kamene, z nichž k nejstarším a nejvíce věrohodným patří kvaše známého vedutisty Ferdinanda Runka i díla jeho žačky Pauliny kněžny ze Schwarzenbergu. Runk byl v této době pověřen vyhledáváním malebných partií schwarzenberských panství a namalováním vedut vybraných objektů. V roce 1803 tak vzniklo několik obrazů se šumavskými náměty, mezi nimi též velice cenná vyobrazení hradů Vítkova Kamene a Kunžvartu.¹⁷ Vítkův Kámen je na obraze zachycený od východu již ve stavu zříceniny bez původních dřevěných konstrukcí a s chybějícími úseky vnějšího opevnění, překvapivě zcela zaniklá byla v této době hlavní věžovitá brána. Naproti tomu do značné míry dochované byly – dnes už neexistující – zděné štíty na obytné věži a také velká hospodářská budova v severozápadním nároží. Vstupní portál do přístavku u věže byl přístupný po dřevěném schodišti. Kouř vystupující z okenního otvoru a řada dřevěných přístavků podél hradby naznačují,

15 Také bývalý farní kostel sv. Tomáše od této doby značně trpěl nedostatkem údržby. Nařízení k jeho obnově v novogotickém stylu vydal Johann Adolf ze Schwarzenbergu v roce 1857, opravy kostela se však protáhly až do roku 1875, srov. MARKUS, Jordan Kajetan, *St. Thoma – Wittingshausen*, Krummau 1882, s. 21–22.

16 SCHALLER, Jaroslav, *Topographie des Königreichs Böhmen. Dreyzehnter Theil. Budweißer Kreis*, Prag – Wien 1797, s. 190.

17 HAVLOVÁ, Mája, *Krajinář Ferdinand Runk (1764–1834)*, České Budějovice 2014, s. 43–44.

Obr. 2. Vítkův Kámen, hrad ještě před provedením úprav v závěru 19. století, jedna z nejstarších fotografií Vítkova Kamene, před 1898, zdroj: SOA v Třeboni, odd. Český Krumlov, fond Sbírka fotografií Český Krumlov 1880–1991, inv. č. 4477B

že hrad byl ještě v této době, ovšem patrně jen sezónně, obývaný. Později se Vítkův Kámen opakovaně stal námětem textů a obrazů „básníka Šumavy“ a hornoplánského rodáka Adalberta Stiftera.¹⁸ Cenná je zejména olejomalba z roku 1839 zachycující hrad už jako opuštěnou zříceninu vévodící holému vrcholu kopce.¹⁹

Opravy hradu v 19. a první polovině 20. století

Okolo poloviny 19. století hrozil Vítkovu Kameni osud podobných zřícenin středověkých hradů, které se bez větší pozornosti pozvolna rozpadaly, v horším případě se stávaly zdrojem snadno dostupného stavebního kamene pro obyvatele okolních osad. V případě šumavských hradů hrálo svou roli také drsnější klima s častými srážkami a výkyvy teplot, což urychlovalo přirozené degradační procesy. Vítkův Kámen však měl něco, co jiným hradům chybělo, totiž výjimečnou polohu na hlavním šumavském hřebeni s mimořádným kruhovým výhledem do širokého okolí. Právě tato okolnost vedla majitele panství k zahájení prvních udržovacích prací a zpřístupnění zříceniny již v průběhu 19. století, tedy v době, kdy takováto péče o opuštěné středověké ruiny ještě vůbec nebyla pravidlem.

¹⁸ Ve Stifterově prozaickém díle se Vítkův Kámen nejvýrazněji odráží v novele *Hvozd* (Der Hochwald, 1841), situované do období třicetileté války, blíže např. PUTNA, Martin C., Šumavská literatura: řeky, cesty, modely, in: *Kultura a místo. Studie z komparatistiky*, Vladimír Svatoň – Anna Housková (edd.), Praha 2001, s. 58–60.

¹⁹ Ke Stifterově roli při ochraně památek blíže ROKYTA, Hugo, Adalbert Stifter. K 150. výročí narození rakouského klasika a ideového průkopníka ochrany památek, *Zprávy památkové péče*, 1956, roč. 16, s. 41–43, vyobrazení Vítkova Kamene tamtéž, s. 43.

Obr. 3. Vítkův Kámen, torzo kamené rozhledny vestavěné do hradní věže v závěru 19. století, stav krátce před jejím rozebráním, foto: autor, 2002

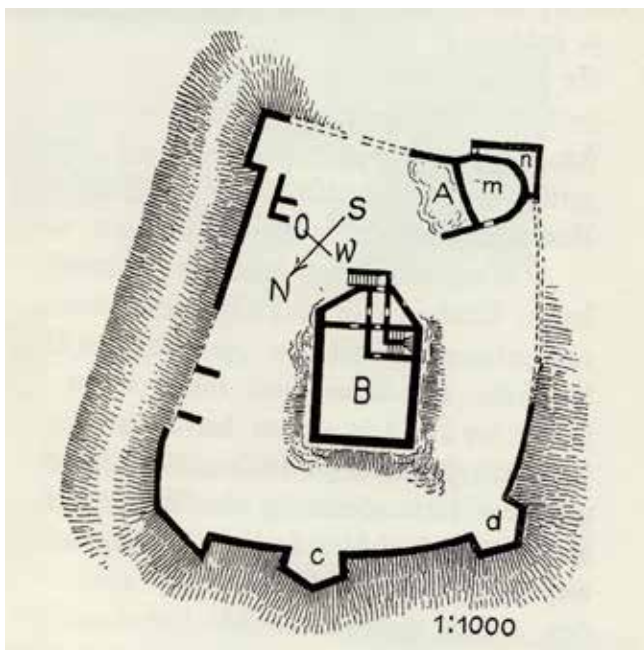
Zdaleka viditelná silueta věže Vítkova Kamene lákala k vyhlídce dávno předtím, než byl její ochoz opět zpřístupněn. Již ve dvacátých letech 19. století zde byly doloženy opakované návštěvy hraběcí rodiny Buquoyů, kteří na léto zajižděli na svůj nedaleký hrad Rožmberk.²⁰ Později do Svatého Tomáše přijížděla lovit schwarzenberská knížecí rodina se svými urozenými hosty. Pro jejich pobyty byla v letech 1868 až 1870 stará panská myslivna přebudována v módním švýcarském stylu na honosný lovecký zámek. Zatímco jeho přízemí bylo ponecháno lesní správě, v prvním patře se nacházely bohatě vybavené komnaty pro loveckou společnost. Kochat se dalekým výhledem však bylo prozatím možné jen z balkonu na jižní straně, před nímž bylo navíc nutné vytvořit průsek lesem.²¹

Rozhled přímo z Vítkova Kamene tehdy umožňovala jen nečetná okna ve velké věži, k nimž bylo nutné pracně šplhat po hromadě suti v jejím interiéru.²² Zásadní přelom přineslo až nařízení Jana Adolfa II. ze Schwarzenbergu z 12. října 1869, v němž kníže vyjádřil přání uchránit zříceninu před dalším chátráním a dát jejím návštěvníkům možnost ještě více si užívat zdejší nádherný rozhled. Z krumlovského důchodu proto

20 Zmínky o nádherném výhledu z hradu lze nalézt v denících Isabely a Gabriely Buquoyové v zápisech z roku 1827, IVANEGA, Jan, *Mezi Prahou, Vídní, Červeným Hrádkem a Novými Hradý. Život Buquoyů ve světle deníků Gabriely a Isabely*, in: *Krajina, sídlo, obraz. Romantický řád Jiřího Jana Buquoye*, TRNKOVÁ, Petra (ed.), Praha 2015, s. 197–198, pozn. 40.

21 MARKUS, J. K., *St. Thoma – Wittingshausen*, s. 15; KOVÁŘ, Daniel – KOBLASA, Pavel, *Kraj pod Vítkovým Kamenem*, České Budějovice 1996, s. 19–20.

22 WENZIG, Josef – KREJČÍ, Johann, *Der Böhmerwald. Natur und Mensch*, Praha 1860, s. 266. Názor o výstavbě první rozhledny již na počátku 19. století, vyslovený na základě nálezu kamene s vytesaným letopočtem 1815, je téměř jistě mylný, srov. MENCLOVÁ, Dobroslava, *České hrady I*, Praha 1972, s. 327.

Obr. 4. Vítkův Kámen, nově vybudovaná kamenná rozhledna a nástupní schodiště do hradu, dobový plán, 1904, zdroj: PIPER, Otto, *Österreichische Burgen. Dritter Teil*, Wien 1904, s. 243

věnoval částku pěti set zlatých, která měla být použita na opravu poškozeného zdiva a především na vybudování dřevěného schodiště zakončeného vyhlídkovou terasou. Dohledem nad provedením prací byl pověřen hajný Rodler ze Svatého Tomáše. Na jaře následujícího roku vypracovalo krumlovské stavební ředitelství podrobný rozpočet plánovaných prací, které zahrnovaly opětovné vyzdění rozpadlého zdiva a zpevnění trhlin, ale i opravu okenních ostění a záklenků. Z památkového hlediska lze označit nařízení zakrýt opravené části travním drnem, aby hradu zůstal zachován vzhled středověké ruiny, za mimořádné pokrokové. Vnitřní schodiště bylo zhotoveno z hoblovaných trámů a prken, vyhlídková terasa pak měla být pokryta šindelovou krytinou. Součástí projektu bylo také osazení šestice zasklených oken s dřevěnými okenicemi, které nakonec patrně nebylo realizováno.²³ Hradní věž na Vítkově Kameni se záhy stala jedním z neoblíbenějších vyhlídkových bodů v české části Šumavy a na vrchol kopce bylo zřízeno několik nových přístupových cest. Chvála zdejšího kruhového rozhledu s možností spatřit vápencové hřebeny rakouských Alp nadále nechyběla v žádném z uveřejněných popisů hradu či turistickém průvodci.²⁴ Jedním z prominentních návštěvníků hradu se v létě roku 1871 stal také rakouský arcivévoda Rudolf Habsburský. Teprve třináctiletý korunní princ se ve Svatém Tomáši krátce zastavil v doprovodu knížete ze Schwarzenbergu na své cestě z Horní Plané do Vyššího Brodu.²⁵ K dalším návštěvníkům hradu patřil básník Adolf Heyduk, v jehož verších se Vítkův Kámen objevuje několikrát.²⁶

Prozatím otevřená zůstává otázka, kdy byla prvotní dřevěná vyhlídková plošina nahrazena kamennou rozhlednou vestavěnou do jižního kouta obytné věže. Zprávy návštěvníků

23 SOA v Třeboni, odd. Český Krumlov, fond Schwarzenberská ústřední stavební správa České Budějovice (1755) 1792–1950, inv. č. 541, sign. 9d/1a, kart. č. 176.

24 Např. KLÍMA, Ad. Jar., Vítkův Kámen v Budějovicích, *Světlozor* z 24. dubna 1879, s. 202; MARKUS, J. K., *St. Thoma – Wittingshausen*, s. 3–5; o „nejkrásnějším rozhledu po Šumavě naší“ mluví PATERA, Bohumír, *Přes Plöckenšteinské pohoří*, Praha 1893, s. 46.

25 Jedním z důvodů Rudolfovy cesty na Vítkův Kámen v roce 1871 mohlo být také jeho přání navštívit dějiště novely *Hvozd* od Adalberta Stiftera, který byl oblíbeným autorem jeho matky Alžběty Bavorské. Blíže KUBŮ, František, *Návštěva korunního prince Rudolfa v Prachaticích v roce 1871, Zlatá stezka*, 2021, roč. 28, s. 85–124.

26 K nejznámějším patří Heydukova rozsáhlá skladba *Pod Vítkovým Kamenem*, která od roku 1881 dějiště na pokračování v časopise *Květy* a později vyšla též samostatně, HEJDUK, Adolf, *Pod Vítkovým Kamenem. Kresba ze Šumavy*, Kabinetní knihovna, svazek IV, Praha 1885.

Obr. 5. Vítkův Kámen, opravená věž hradu s návštěvníky na rozhledně, kolorovaná pohlednice zaslaná Terezii ze Schwarzenbergu, 1906, zdroj: SOA v Třeboni, odd. Český Krumlov, fond Sbírka fotografií Český Krumlov 1880–1991, inv. č. 4469A

hradu ze závěru 19. století nás shodně informují, že na vyhlídku se stále ještě stoupalo po dřevěném schodišti. Kovová táhla, která vestavěnou kamennou rozhlednu spojovala se zdí hradní věže, jsou poprvé rozpoznatelná na Seidlově fotografii hradu datované rokem 1898. Celá vyhlídková věž s vnitřním dvouramenným schodištěm byla poprvé zachycena na plánu hradu publikovaném Otto Piperem v roce 1904.²⁷ Před vstupem do hradu se zároveň objevuje nástupní kamenné schodiště s parapetní zídou. Výstavba nové rozhledny patrně souvisela s blíže nespecifikovanými úpravami zříceniny, k nimž schwarzenberská správa přistoupila v samém závěru 19. století. Piper se ve své práci zmiňuje o zazdění některých oken, zarovnání korun zdí a jejich překrytí mohutnými kamennými deskami. Přestože záměr pečovat o zříceninu hodnotil pozitivně, samotné provedení prací nepovažoval za správné.²⁸ Materiál k výstavbě nových zděných konstrukcí byl nepochybně získáván z vrstev sutí v areálu hradu a vyloučit nelze možnost, že za tímto účelem mohla být rozebrána rozměrná hospodářská budova u východního opevnění.²⁹ Práce se protáhly až do roku 1905, poté se ale musely kvůli úmrtí vedoucího inženýra přerušit a hrad byl pro návštěvníky dočasně uzavřen.³⁰

Nepříznivé klimatické poměry narušující zdivo, avšak také poškozování hradu příchozími vedly k novým, ještě rozsáhlejšími opravám zříceniny, které byly provedeny v létě roku 1934.³¹ Přes doznívající hospodářskou krizi investoval Adolf Schwarzenberg do těchto

27 PIPER, Otto, *Österreichische Burgen. Dritter Teil*, Wien 1904, s. 243. Piper ve svém popisu hradu stavbu kamenné rozhledny blíže nedatuje, pouze uvádí, že přestože svým provedením vypadá starobyly, tak byla do hradu vložena nově pouze kvůli výhledu.

28 Tamtéž, s. 244–245.

29 Na vedutách 19. století má tato budova zachované obvodové stěny a jeden štít s řadami oken, na Piperově plánu už ale zachycena není. Na místě, kde stála, navíc postrádáme odpovídající množství destrukce.

30 SOA v Třeboni, odd. Třeboň, fond Mareš František, inv. č. 93, kart. č. 10.

31 Jak uvádí BERNDORF, Alexandr, *Oprava zříceniny Vítkova Kamene u Sv. Tomáše na Šumavě, Krása našeho domova. Měsíčník pro okrašlování, zalesňování a ochranu domoviny*, 1935, roč. 27, s. 29, někteří návštěvníci hradu shazovali dolů kamenné desky kryjící korunu věže, což způsobovalo zatekání vody do zdiva.

Obr. 6. Vítkův Kámen, kamenné desky, kterými byla koruna věže překryta po odstranění zděných štítů, foto: autor, 2004

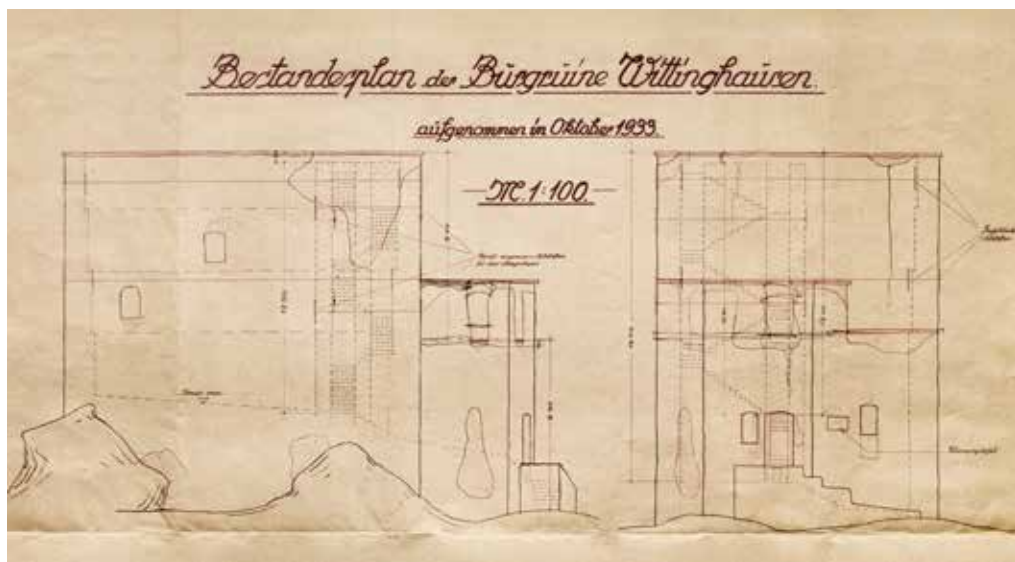
oprav značnou částku více než třiceti tisíc korun, a poskytl tak práci nezaměstnaným dělníkům, což bylo pozitivně kvitováno v dobovém tisku. Zajišťovací práce se soustředily především na centrální obytnou věž, v níž bylo nutné rozebrat a znovu obnovit několik vnitřních kleneb, doplnit či zpevnit záklenky dveřních a okenních otvorů a vyspárovat líce zvětralého zdiva. Na vnější straně pak byly podezděny základy věže a sanovány nově vzniklé trhliny ve zdivu. Nejzávažnější poruchy se nacházely na jihozápadní straně, kde v důsledku zatékání do zdiva údajně hrozilo zřícení celého nároží věže. Po ukončení této stavební fáze byla v úrovni prvního a druhého patra hmota věže příčně i podélně stažena dalšími železnými táhly.³² Vstup na vyhlídkovou věž byl nadále možný jen za poplatek, který pro majitele hradu po dlouhé roky vybírala rodačka z nedalekého Otína Maria Traxler, známá spíše pod přezdívkou *Burgfrau*.³³

Závěrem

Schwarzenberské opravy a stavební úpravy včetně vestavby vyhlídkové věže z let 1869 až 1934 byly prováděny v intencích tehdejšího přístupu k záchraně památek, nicméně do značné míry snesou i přísná měřítká moderní památkové péče. Veškeré dozdivání

32 Okolnosti konzervace hradu popisuje TANNICH, Karl, Zřícenina Vítkův Kámen u sv. Tomáše na Šumavě, *Tradice. Věstník svazu českých úředníků a zřízenců knížete ze Schwarzenberku v Č. Budějovicích*, 1934, roč. 1, s. 110. Projektová dokumentace na opravu hradu *Bestandesplan des Burgruine Wittinghausen* z října 1933 je uložena v SOA v Třeboni, odd. Český Krumlov, fond Schwarzenberská ústřední stavební správa České Budějovice – dílčí inventář stavebních plánů 1773–1944, inv. č. 2282–2283.

33 Dle vzpomínek pamětníků přebývala Maria Traxler v letních měsících v provizorním přístřešku v hradní věži a pro návštěvníky se díky svému nezměnitelnému dialektu a občasnému jódlování stávala nezapomenutelným zpestřením prohlídky zříceniny, srov. KÖPLINGER, Rudolf, *Ein Friedberger erinnert. Erlebtes und Erlauschtes aus dem Böhmerwald und dem Bayerischen Wald*, Eichstätt 1992, s. 46–47; BERTLWIESER, Franz – BERTLWIESER, Fritz, *Verlorene Böhmerwald-Heimat. Heimatbuch der Pfarre Deutsch-Reichenau bei Friedberg, Gemeinde Reitersschlag von der Blüte bis zur Zerstörung*, Linz 1995, s. 251.

Obr. 7. Vítkův Kámen, plán stavebních oprav, 1933, zdroj: SOA v Třeboni, odd. Český Krumlov, fond Schwarzenberská ústřední stavební správa České Budějovice, dílčí inventář stavebních plánů 1773–1944, inv. č. 2281

se dělo za použití původního materiálu a úspěšně se podařilo dodržet i středověký způsob rádkového zdění, takže tehdejší doplňky je v současné době téměř nemožné odlišit od původních středověkých hmot. Jako zdroj kamene byly nepochybně využívány především vrstvy sutí, které vyplňovaly interiér hradní věže a po nichž bylo v 19. století možné vystoupat až k oknům v prvním patře. Otázkou zůstává, z čeho byla vybudována kamenná rozhledna, která později nahradila dožívající dřevěnou vyhlídkovou plošinu z roku 1869. Určité indicie napovídají, že pro její stavbu mohly být rozebrány některé rozpadající se objekty na předhradí, především velká hospodářská budova na severní straně hradního areálu.

Zatímco o rozsahu a způsobu oprav prováděných v 19. století máme pouze kusé informace, renovační práce z roku 1934 jsou dobře dokumentovány díky dochovanému stavebnímu plánu a popisu oprav ve schwarzenberském časopisu *Tradice*.³⁴ Statické problémy hlavní věže se podařilo vyřešit podezděním základů, obnovou propadlých kleneb a stažením hmoty pomocí táhel. Pozoruhodné je, že spárování vnějších stěn donjonu nebylo prováděno tradiční metodou z lešení, nýbrž pomocí zavěšené plošiny ukotvené na horním ochozu. Překvapivě dlouhou životnost prokázala kovová táhla vložená do obytné věže, která svou funkci plní dodnes. Opakující se opravy statických poruch a kontinuálně prováděná údržba se v každém případě pozitivně podepsaly na menší míře chátrání Vítkova Kamene, jehož pozůstatky se do dnešních dnů zachovaly v o poznání lepším stavu než u jiných šumavských hradů. Zároveň je nutné si uvědomit, že schwarzenberské zásahy prováděné po roce 1869 do značné míry pozměnily zažitou siluetu zříceniny. Aby byl návštěvníkům umožněn volný výhled do krajiny, jevílo se jako nutné sejmut zbytky původních štítů a zarovnanou korunu věže překrýt mohutnými kamennými deskami. Hradní věž tak získala dnes již pro Vítkův Kámen charakteristickou hranolovitou podobu, stala se onou zdaleka viditelnou „krychlí“ (*Würfel*), jak byla nazývána místním německým obyvatelstvem.

Poměrně málo informací máme o podobě nejstarší dřevěné rozhledny budované po roce 1869. Podle účtů za použitý materiál měla nejspíše podobu jednoduché vyhlídkové plošiny přisazené k vnitřní východní stěně věže, přístupná pak byla několika zalomeným schodištěm. Rostoucí turistický provoz si brzy vynutil její nahrazení

34 TANNICH, K., *Zřícenina Vítkův Kámen*, s. 110.

Obr. 8. Vítkův Kámen, dělníci pracující na opravách severního nároží hradní věže, foto: 1934, zdroj: SOA v Třeboni, odd. Český Krumlov, fond Sbírka fotografií Český Krumlov 1880–1991, inv. č. 4481A

plnohodnotnou kamennou rozhlednou, jejíž stavbu je možné položit krátce před rok 1898. Jednalo se o věžovitou stavbu s vnitřním dvouramenným schodištěm, která byla vložena do vnitřního jihovýchodního nároží donjonu, s nímž byla propojena kovovými kotvami. Pohodlnější přístup do hradu zajistilo nově zřízené kamenné schodiště u hlavního vstupu. Přestože prvotním záměrem knížete Jana Adolfa II. bylo patrně umožnit vyhlídku primárně pro své hosty, s nimiž přijížděl do Svatého Tomáše na podzimní lovy, rozhledna v hradní věži se během několika desetiletí stala velkým lákadlem také pro běžné návštěvníky Šumavy. Vítkův Kámen, do té doby známý především jako dějiště novel spisovatele Adalberta Stiftera, se do povědomí veřejnosti rychle zapsal jako místo s neopakovatelnou vyhlídkou. K popularitě dříve málo známého šumavského hradu nepochybně přispěla též dobovým tiskem ostře sledovaná návštěva korunního prince Rudolfa v roce 1871.

Oprava hradu realizovaná v roce 1934 se stala na dlouhou dobu poslední stavební údržbou Vítkova Kamene. Doba druhé světové války ani poválečné období spojené s vysídlením místního německého obyvatelstva další péči o opuštěný hrad již nepřály. Čekal jej osud mnoha podobných památek nacházejících se v nepřístupném pohraničním pásmu. Osada Svatý Tomáš se stala sídlem radiotechnické roty ČSLA, která jako svou pozorovací hlásku začala využívat schwarzenberskou rozhlednu v hradní věži. Její technický stav se ale postupně zhoršoval, takže roku 1983 musela být nahrazena novou hláskou vybudovanou před hradem.³⁵ Havarijní stav zříceniny, poznamenané dlouhá desetiletí trvající absencí údržby, neumožnil ani po pádu železné opony a převedení Vítkova Kamene do majetku obce Přední Výtoň její zpřístupnění veřejnosti. Celková

35 Původní kamenná rozhledna v hradní věži již nebyla nadále udržována a její polorozpadlé torzo bylo rozebráno v roce 2004.

Obr. 9. Vítkův Kámen, vnější průčelí obytné věže spárované pomocí závěsné plošiny, foto: 1934, zdroj: SOA v Třeboni, odd. Český Krumlov, fond Sběrka fotografií Český Krumlov 1880–1991, inv. č. 4480A

obnova hradního areálu mohla být zahájena až po roce 1998 především díky členům Spolku přátel Vítkova Hrádku. Výsledkem úsilí tohoto občanského sdružení byla rovněž výstavba nové vyhlídkové plošiny v hradní věži, čímž byla obnovena tradice vyhlášeného vyhlídkového místa.

Summary

The beginnings of expert conservation for the ruins of medieval castles in South Bohemia can be traced back to the end of the 19th century, when the romantic interest in these objects was slowly changing into expert efforts to obtain more information about their history and structural form. The sight-sensitive approach to the structural protection and conservation of medieval torsal architecture was first used on a larger scale in South Bohemia in the restoration of Kozí Hrádek, which was carried out under the supervision of Josef Švehla, a teacher from Tábor. After the land reform of 1919, an important role was given to cultural and tourist associations, which took over the management of a number of castle ruins. The most active of these was the Club of Czechoslovak Tourists, under whose leadership extensive repairs were carried out in the South Bohemian region on the castles of Choustník, Helfenburk and Šelmberk. A rather specific relationship to medieval ruins can be observed in the Krumlov branch of the Schwarzenberg family, whose

property included the castles of Dívčí Kámen, Kunžvart and Vítkův Kámen.

Of these, Vítkův Kámen, which ranks among highest situated Czech castles, received the most attention from the Krumlov manorial lords. The Schwarzenbergs inherited Vítkův Kámen in 1719 as part of the Krumlov estate. Even then, however, it was difficult for them to find the means to maintain the remote castle, for which they had no greater use. Shortly thereafter, Vítkův Kámen suffered a fire and began to turn into a ruin. In the middle of the 19th century, the Schwarzenberg princely family and their noble guests often stayed in the lower castle settlement of Svatý Tomáš, with whom they hunted in the surrounding forests. For their stay, the old manor hunting lodge was converted in Swiss style into a magnificent hunting lodge. In order to allow visitors to Svatý Tomáš to also enjoy the distant view, Johann Adolf II. zu Schwarzenberg decreed in 1869, that the abandoned castle should be repaired and a wooden viewing platform with a staircase

built in its tower. Vítkův Kámen Castle soon became one of the most popular viewpoints in the Bohemian part of Šumava. Rudolf, Crown Prince of Austria was among its prominent visitors while making an inspection tour of Šumava in 1871.

At the end of the 19th century, the wooden staircase in the tower was replaced by a stone lookout tower, which served its purpose for almost a hundred years. At the same time, the top of the castle tower was levelled and covered with massive stone slabs. The natural degradation of the ruins, as well as the damage caused by visitors, led the castle's owner, Adolf Schwarzenberg, to carry out further extensive repairs in 1934. At that time, the damaged foundations of the tower were fortified, and some of the inside arches had to be rebuilt and the window openings restored. The mass of the tower was finally bound with additional metal rods.

The Schwarzenberg repairs to Vítkův Kámen, carried out between 1869 and 1934, were of a very high quality for their time and can withstand even the strict standards of modern conservation. The

original material was used to fill in the masonry, selected from layers of rubble, and the medieval method of line masonry was also followed. The wooden viewing platform and later the stone lookout tower were inserted into the interior of the great tower, so that they did not alter the ruin's silhouette. However, to ensure a circular view, it was necessary to remove the remains of the Renaissance gables, giving the tower its present prismatic form. In the post-war period, Vítkův Kámen met the fate of many similar monuments located in the inaccessible border zone. The settlement of Svatý Tomáš became the seat of a radio engineering company, whose members used the Schwarzenberg castle lookout tower as an observation post. When the condition of the unmaintained ruins became structurally unsound, a new metal watchtower was constructed in the area in front of the castle. The complete restoration of the castle ruins, including the construction of a new observation platform, could only begin after the fall of the Iron Curtain, when the civic association Friends of Vítkův Hrádek took over the care of Vítkův Kámen.

Prameny a literatura

Archivní fondy

Národní archiv, fond Klub československých turistů.

Státní oblastní archiv v Třeboni, oddělení Český Krumlov, fond Velkostatek Vimperk – nové oddělení map a plánů 1792–1943; fond Velkostatek Český Krumlov; fond Schwarzenberská ústřední stavební správa České Budějovice (1755) 1792–1950; fond Schwarzenberská ústřední stavební správa České Budějovice – dílčí inventář stavebních plánů 1773–1944; fond Sbirka fotografií Český Krumlov 1880–1991.

Státní oblastní archiv v Třeboni, oddělení Třeboň, fond Mareš František.

Literatura a vydané prameny

BERNDORF, Alexandr, Oprava zříceniny Vítkova Kamene u Sv. Tomáše na Šumavě, *Krásy našeho domova. Měsíčník pro okrašlování, zalesňování a ochranu domoviny*, 1935, roč. 27, s. 29–30.

BERTLWIESER, Franz – BERTLWIESER, Fritz, *Verlorene Böhmerwald-Heimat. Heimatbuch der Pfarre Deutsch-Reichenau bei Friedberg, Gemeinde Reitersschlag von der Blüte bis zur Zerstörung*, Linz 1995.

BERGER, Adolf, Wittingshausen, *Mittheilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen*, 1875, roč. 13, s. 105–126.

BERGER, Adolf, Wittingshausen (Schluß), *Mittheilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen*, 1876, roč. 14, s. 47–69.

FLEGL, Michal, Podíl Josefa Švehly na záchraně Kozího hrádku, *Památková péče*, 1975, roč. 14, č. 3, s. 186–189.

FLEGL, Michal, Hrad Helfenburk a jeho záchrana před půl stoletím, *Jihočeský sborník historický*, 1983, roč. 52, s. 116–124.

FLEGL, Michal, Hradní zříceniny v péči Klubu českých turistů. Poznámky k stavebním a zabezpečovacím pracím před rokem 1945, in: *Zříceniny historických staveb a jejich ochrana*, SOMMER, Jan – SAMKOVÁ, Hana (edd.), Praha 1998 (= příloha časopisu *Zprávy památkové péče*, roč. 58), s. 78–85.

HAVLICE, Jiří, Vítkův Kámen u Svatého Tomáše na Šumavě. Historie, stavební vývoj a výsledky posledních průzkumů hradu, *Šumava v proměnách času. Revue Jungbauerova šumavského vlastivědného spolku* 2, 2016, s. 203–226.

HAVLOVÁ, Mája, *Krajinář Ferdinand Runk (1764–1834)*, České Budějovice 2014.

HEJDUK, Adolf, *Pod Vítkovým Kamenem. Kresba ze Šumavy*, Kabinetní knihovna, svazek IV, Praha 1885.

HLOŽEK, Josef – MENŠÍK, Petr, Vykopávky na hradě Šelmburku v letech 1940–1943. Rukopisné poznámky Františka Liskovce, *Castellologica bohemia*, 2016, roč. 13, s. 377–390.

IVANEGA, Jan, Mezi Prahou, Vídni, Červeným Hrádkem a Novými Hradý. Život Buquoyů ve světle deníků Gabriely a Isabely, in: *Krajina, sídlo, obraz. Romantický řád Jiřího Jana Buquoye*, TRNKOVÁ, Petra (ed.), Praha 2015, s. 186–205.

- KLÍMA, Ad. Jar., Vítkův Kámen v Budějovicku, *Světlozor* z 24. dubna 1879, s. 202.
- KÖPLINGER, Rudolf, *Ein Friedberger erinnert. Erlebtes und Erlauschtes aus dem Böhmerwald und dem Bayerischen Wald*, Eichstätt 1992.
- KOVÁŘ, Daniel – KOBLASA, Pavel, *Kraj pod Vítkovým Kamenem*, České Budějovice 1996.
- KUBÍKOVÁ, Anna, *Rožmberské kroniky. Krátký a summovní výtah od Václava Březana*, České Budějovice 2005.
- KUBŮ, František, Návštěva korunního prince Rudolfa v Prachaticích v roce 1871, *Zlatá stezka*, 2021, roč. 28, s. 85–124.
- MARKUS, Jordan Kajetan, *Markt Friedberg, dessen Umgebung und seine berühmten Männer*, Linz 1870.
- MARKUS, Jordan Kajetan, *St. Thoma – Wittingshausen*, Krummau 1882.
- MENCLOVÁ, Dobroslava, *České hrady I–II*, Praha 1972.
- PATERA, Bohumír, *Přes Plöckenšteinské pohoří*, Praha 1893.
- PIPER, Otto, *Österreichische Burgen. Dritter Teil*, Wien 1904.
- PUTNA, Martin C., Šumavská literatura: řeky, cesty, modely, in: *Kultura a místo. Studie z komparatistiky*, Vladimír Svatoň – Anna Housková (edd.), Praha 2001, s. 51–96.
- ROKYTA, Hugo, Adalbert Stifter. K 150. výročí narození rakouského klasika a ideového průkopníka ochrany památek, *Zprávy památkové péče*, 1956, roč. 16, s. 41–43.
- SCHALLER, Jaroslav, *Topographie des Königreichs Böhmen. Dreyzehnter Theil. Budweißer Kreis*, Prag – Wien 1797.
- SOUKUP, Michal B., „Stavební“ práce na hradě Choustníku ve dvacátém století, *Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech*, 2000, roč. 37, s. 110–115.
- ŠUBERT, František Adolf – BOROVSÝ, František, *Čechy. Díl II. Vltava*, Praha 1884.
- TANNICH, Karl, Zřícenina Vítkův Kámen u sv. Tomáše na Šumavě, *Tradice. Věstník svazu českých úředníků a zřizenců knížete ze Schwarzenberku v Č. Budějovicích*, 1934, roč. 1, s. 110.
- WENZIG, Josef – KREJČÍ, Johann, *Der Böhmerwald. Natur und Mensch*, Praha 1860.
- WIRTH, Zdeněk – KLÍMA, R., Zásady ochrany památek a veřejné esthetiky. IV. Správná konzervace zřícenin, *Za starou Prahu. Věstník Klubu Za starou Prahu*, 1912, roč. 3, č. 6, s. 42–44, č. 7, s. 52–53.

Stavebněhistorický průzkum

- DURDÍK, Tomáš – ÚLOVEC, Jiří, *Vítkův Hrádek hrad, k. ú. Pasečná, okr. Český Krumlov. Stavebněhistorický průzkum*, Praha 2000. Nepublikovaný strojopis uložený v archivu NPÚ ÚOP v Českých Budějovicích pod sign. PD 3996.

Mgr. Jiří Havlice

Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště České Budějovice
havlice.jiri@npu.cz

Vystudoval archeologii a historii na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Od roku 2000 pracuje jako archeolog na českobudějovickém pracovišti Národního památkového ústavu. Zabývá se středověkou kolonizací jižních Čech a problematikou hradní architektury. Dlouhodobě se věnuje archeologickému výzkumu jihočeských památkových objektů (klášter Zlatá Koruna, hrady Rožmberk, Nové Hrady, Vítkův Kámen, Vimperk).